

KÖTŐDÉSÜNK VALLÁSUNKHOZ

A vallás egyetemes emberi jelenség, amelynek lényege az istenség személyes valóságként való elismerése és imádása, és az ő akaratához igazodó erkölcsi életvitel. Mint ilyen, a vallás nemcsak az emberiség történelmének mozgatórugója, hanem személyes történelmünk, üdvösségre jutásunknak is meghatározója. A valláshoz való kötődésünk ezért úgy egyénileg, mint közösségileg életünk központi kérdését képezi.

Ezen elvi alapról kiindulva próbálom meg a továbbiakban vizsgálat tárgyává tenni azt, hogy hogyan kötődik vallásához a mai unitárius ifjúság, mit jelent(het) számunkra a több mint 400 éves erdélyi unitárius kereszténység, és részben, az annak életkeretet nyújtó közösségi intézmény, egyházunk?

1) Abból indulok ki, hogy vallásunkhoz való kötődésünk alapvetően *egzisztenciális* jellegű vagy legalábbis annak kellene lennie. A vallás az, amely létezésünk okát, célját és mikéntjét számbavevő kérdéseinkre a legteljesebb feleletet adhatja, ezért a tudatos lét kezdete minden kor emberének életében egybeesik a vallás iránti érdeklődés felébredésével, és e pillanattól a tudatos létezés és a vallásosság egymástól elválaszthatatlan, párhuzamos és egybefonódó jelenség.

A valláshoz, vallásunkhoz való egzisztenciális kötődésünk legfontosabb általános jegyét az életkor hordozza, hiszen az egyéni meghatározokon túl létkérdéseink többnyire életkorunk függvényében kerülnek érdeklődésünk előterébe.

Vallásunkhoz való kötődésünket vizsgálva első kérdésünk tehát az, hogy valóban az unitárius hit- és életfelfogás jelenti-e számunkra azt az úletszemléletet, amelynek alapján feleletet találhatunk itt és most alapvető létkérdéseinkre?

Véleményem szerint *egyházunk ifjúságának döntő többsége nem az unitárius vallásban találja meg a feleletet egzisztenciális kérdéseire, hit- és életfelfogását, erkölcsi alapelveit nem az unitárius kereszténység eszméisége határozza meg döntő módon.* Véleményemet azzal támasztanám alá, hogy a tudatos vallásosság alapfeltétele, meghatározó eleme a gyermek- és ifjúkor egészére kiterjedő vallás-erkölcsi nevelés, szekularizált világunk pedig, a vallásoktatásnak az iskolából való száműzetésével, ettől nemcsak a jelenlegi unitárius ifjúságot, hanem az unitárius középnemzedéket is megfosztotta. Az az erőfeszítés, amit az egyház 1948 után a vallás-erkölcsi nevelés terén tett az igazi vallásos oktatást csak részben pótolhatta, legjobb szándéka ellenére is csak azt érthette el, hogy ébren

tartsa a vallás és egyház iránti érdeklődést, és valamennyire semlegesítse az ateista nevelés romboló hatását.

Iskoláink elvesztése után és az intézményes nevelés akadályoztatásának körülményei között az unitárius hit- és életfelfogást a mai ifjúság felé elsősorban a lelkészek szószéki és szertartási szolgálata közvetítette volna, de a fiatalok döntő többsége — a továbbiakban is tisztelet a kivételnek — az istentiszteleteket csak szórványosan és esetlegesen látogatta, és a helyzet gyakorlatilag ma sem változott. A szertartásokon a fiatalok csak akkor vesznek részt, ha családirag vagy személyesen érintve vannak, vagy azt annak a gyülekezetnek a szelleme, ahol élnek, a szokás szintjén elvárja tőlük. Másrészt az egyházi beszéd, természete szerint is, inkább az ismétlést, felelevenítést szolgálja és nem a vallás-erkölcsi ismeretek megalapozását.

Ezt a vallásoktatás szolgálhatta volna, de ennek betetőzése, a konfirmáció túl korai életkorban történt ahhoz, hogy döntő hatást gyakorolhatna a felnőtt vallásosságra, és a konfirmáció is — bár szerepe kétségtelenül nagy volt és nagy ma is — a feszítettség irányába sodródott el. Az ún. „vasárnapi iskolák“ működését mi már nem érthettük meg, a hatalomnak ott is sikerült felszámolnia őket, ahol kezdetben a helyi tolerancia eltűrte működésüket.

Az ifjaknak a vallás felé irányuló befolyásolásában a lelkésznek a lelkigondozás terén megnyilvánuló személyes varázsa és hozzáértése maradt az a tényező, amely a vallásos nevelés hiányosságait pótolhatta, de ez kevés fiatalot érintett (jobbára a lelkészi pályára készülöket) és eredményessége is vitatható: ott ahol a lelkész komolyan törődött a fiatalokkal, az ifjúság nem annyira vallásáért rajongott elsősorban, hanem lelkészéért.

Végül nincs tudomásom arról, hogy az utóbbi évtizedben egyházunkban valahol is rendszeres ifjúsági bibliaórák tevékenység folyt volna. E téren még a többi felekezethez viszonyítva is elmaradtunk.

Hol található hát egzisztenciális kérdéseire választ, erkölcsiségének megalapozó hitforrást, jellemformálódásában példaképet és útmutatást az unitárius ifjúság?

Elsősorban a családja vallásos életében, annak a mikroközösségnek a szellemében, amelyben élt, a spontánul kialakult baráti körben, ha annak olyan volt az érdeklődése, olvasmányai által és a művészet igazi értékeinek közvetítésével és egy-egy olyan felnőttben, akire mint erkölcsi példaképre feltekinthetett. Egyéni adottság és sokszor a véletlen döntötték el, hogy egy-egy ifjú megtalálta-e örökölt vallásához az utat, és hozzá tudott-e kötődni teljes lelkiségével? Az ifjúság többségének vallási ismeretköre semmiképpen nem lépett túl néhány unitárius jelmondat és név, egyházi esemény dátumának memorizálásán, megrekedt a szlogenek szintjén, gyakorlatilag nem létező. Négy éve folytatott felméréseim alapján egy 25—30-as lélekszámú konfirmációs csoportból 3—4

fiatal jutott el az önálló, szabad imádkozás képességéig és semmi adatom, elképzelésem nincs arra nézve, hogy ezt megőrzik-e, továbbfejlesztik-e, vagy a konfirmáció után kialszik bennük?

Szeretném, ha nem volna igazam, de úgy érzem, vallásunkhoz való egzisztenciális kötődésünk nem általános és felnőtt tudatosságú, inkább esetlegesnek és ösztönösnek nevezném.

Milyen módon lehetne ezt a vallásunk és köztünk fennálló szakadékot önerőből áthidalni, visszaállítani a vallást arra a helyre, amelyet életünkben természetsszerűleg el kell foglalnia? Ha vissza is áll az iskolai valláserkölcsei nevelés, mi abban már nem részesülünk és vallásunknak mégis igazán a mienknek kell lennie, életvitelünk és jellemformálódásunk szerves részévé kell válnia. Olyan lehetőségekre gondolok vallásos életünk megújításában, amelyekkel késedelem nélkül élhetünk, nem függünk mások akaratától és a lehetőségetől.

a) Szerintem elsősorban arra volna szükség, hogy a templomlátogatás az istentiszteleteken (ahol arra igény és lehetőség van ifjúsági istentiszteleteken is) általánossá váljon. Ha a fiatalok ott vannak a templomban, jelenlétük rábíráhatja a lelkészt, hogy nekik (is) prédikáljon. Függetlenül attól, hogy ez a kíváncsi megvalósul-e, a rendszeres közösségi imádkozás és az evangéliumi üzenet rendszeres meghallgatása alapkövetelménye az élő vallásosságnak. Ez a minimum, ahonnan elindulhatunk.

b) Másodsorban a fiataloknak úgy kell a lelkészre tekinteniük, mint idősebb barátira, lelki tanácsadóra, akihez immár nyíltan fordulhatnak bármilyen problémájukkal. Az esetleges kezdeti bizalmatlanság és tartózkodás ellenére a lelkészek többsége, ha egy fiatal hozzá fordul, legjobb tudása szerint, az unitárius hit- és életfelfogástól átszőtt egyéni élettapasztalat alapján kész választ adni azoknak, akik ezt igénylik.

c) Annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben gyakorlatilag nem jelent meg az unitárius ifjúságnak szóló valláserkölcsei irodalom, a legtöbb egyházközségi könyvtárban megtalálhatóak azok a század első feléből való hazai és külföldi unitárius munkák, amelyek a régies nyelvezet ellenére is üzenetet hordoznak számunkra. Ezeket jó volna egyénileg vagy közösen áttanulmányozni s általában kikérni a lelkész véleményét, útmutatását olvasmányaink megválasztásában. Alapvetően szükséges minél sürgősebben sokszorosított formában egy hittani és egy erkölcsstani kísérleti jellegű munka elkészítése a fiatalok számára.

d) Vallásunkhoz való közeledésünk legkézenfekvőbb eszközét a bibliaórában látom. Az ifjúsági bibliaóra lehet mindennapi életünkben az a fórum, ahol vallásunkat megismerhetjük, gyakorolhatjuk, ahonnan ki kell indulnia és ahova vissza kell térnie minden ifjúsági egyleti tevékenységünknek. Ha az evangélium alapján kezdünk közvetlenül és őszintén beszélni életkérdéseinkről, elkerülhetjük azt a veszélyt, hogy a be-

induló egyleti élet világi jellegű, klubszerű tevékenységgé váljon, ahol mindennel foglalkozunk, csak vallással nem.

Felnőtt, kiforrott, öntudatos módon kötödni vallásunkhoz olyan kíváncsi, amelynek igényét mindnyájan érezzük. E kötődés megvalósulásának gyakorlati módozatai a közös együttlétben, tevékenységben fognak kikristályosodni. Ha a kezdeti nehézségek nem tántorítanak el az együttműködés vállalásától, a nyílt, őszinte párbeszéd a lelkészek és ifjúság között mindenképpen meghozza a maga gyümölcsét.

2) Vallásunkhoz való tudatos, felnőtt kötődésünk hiányában, amelytől nagyjából önhibánkon kívül fosztattunk meg, mi magyarázza azt, hogy egy ifjúsági közösség mégis az unitárius eszmeiség által határozza meg önmagát? Talán ezzel kellett volna kezdenem kérdésünk vizsgálatát.

Unitárius mivoltunk hivatalosan a keresztség által megkülönböztető jegyünk és a konfirmációval pecsételtük meg, de lényegében családi és egyházi közösségünkhöz való érzelmi tartozásunkat fejezi ki. E mikro- és makroközösségen belül *vallásunkhoz való kötöttségünket történelmi és szellemi múltunkhoz, hagyományainkhoz való ragaszkodásunkban, hűségünkben határozhatjuk meg.*

A kelet-európai kisebbségi sorsban, különösen ott, ahol a nemzeti és felekezeti hovatartozás részben fedi egymást, ez nem szokatlan jelenség. Reális individuális és közösségi alternatívák hiányában a hagyomány iránti kötődés identitáshordozó tényezővé lépett elő. E jelenségnek különben mély történelmi és lelki gyökerei voltak Erdélyben, s e magatartás-modell némileg anakronisztikus 20-ik századi fennmaradására kedvezően hatott a totalitárius kommunista rendszer ateista vallásellenessége és az állam nemzeti nacionalizmus által kiváltott kisebbségi fenyegetettség érzete. A hűség családunk, falunk vagy városunk, népünk, anyanyelvünk, egyházunk és vallásunk iránt az elmúlt évtizedekben egyetemes emberi, erkölcsi imperatívusszá lépett elő. Köznapi nyelven ezt úgy szoktuk megfogalmazni, hogy semmi ember az, aki a bajban családját, népét, nyelvét, vallását elhagyja, megtagadja, előnyösebbre cseréli. A kényszerű hűség még akkor is visszatartott hasonló lépésektől, ha más körülmények között sajátos értékeink helyett egyetemesebbeket választottunk volna. Ilyen szempontból, úgy érzem, *ifjúságunk mélyen és szervesen kötődik vallásához és egyházához.* Leszűkített cselekvési autonómiánk eredményezte azt, hogy az ellenállás, s ennek keretében vallásunkhoz való ragaszkodásunk, a megmaradás erkölcsse, emberi méltóságunk és erkölcsi integritásunk hordozójává vált. Élő lelkiismeretünk mindenben és mindenütt kereste a jó Istent, a vallást, mint erőforrást és a transzcendens erkölcsiséget.

Jó tudatosítani ezt a paradoxális helyzetet. Kötődünk vallásunkhoz, mert el akartak szakítani tőle. Vagyunk, mint unitárius ifjúság, mert egy diabolikus szcenárium titkos és jól koordinált rendezői elképzelése

szerint már nem kellene lennünk. Hadd vigyem tovább egy kicsit e paradoxont: a mai erdélyi magyar ifjúság nagyobb része, de román barátaink közül is sokan, nemzetiségi és felekezeti hovatartozásunk mellett, „pszeudo-unitáriusok“ annyiban, hogy a vallásos hit és reménység, az abszolút erkölcsiség értékei meghatározták életszemléletünket a lelkiismereti szabadságot lábbal tipró fundamentalizmus és dogmatizmus elburjánzásának korszakában. Prométheuszi, európai örökségünket eltulajdonították, Szüsizifosz kényszerű utódai lettünk kereszténységünkben; lelkünk veronika-kendőjén Jézus szenvedő arca így elevenedett a legendából valósággá.

Talán nincs már túl korán ahhoz, hogy vallásunkhoz való ilyen irányú kötődésünk pozitívumai és negatívumai között különbséget próbáljunk tenni.

Pozitívumnak tartom azt, hogy vallásunkhoz való hűségünk, ragaszkodásunk pusztá ténye sokunkat átmentett egy nehéz korszakon. Akár ösztönös, akár tudatos volt a választás, maga az opció megtartó erkölcsi cselekedetnek bizonyult. Talán az is pozitívum, hogy azok, akik a lemorzsolódás ellenére is megmaradtak, edzettebbek, elszántabbak, felelősebbek, mint más körülmények között lehetek volna. Úgy érzem, e nemzedék számára a vallás már nem lehet közömbös, és azon a veszélyen is túlléptünk, hogy bármilyen giccses, operettvilágot lássunk benne; realitása számunkra kétségbevonhatatlan. A vallást vagy amit alatta értünk megbecsüljük és komolyan vesszük.

A negatívumok számosabbak. A nyilvánosan, közösségileg megnyilatkozni nem tudó, lefojtott vallásosság egyéni mítoszok formájában, személyes mitológiákban kristályosodott ki bennünk. Vallásunkban magányosok vagyunk. Az Isten és az én közötti kapcsolat jól működik, az én és a felebarát közötti — rövidzárlatos még. A sajátosság túltengése a vallásban mutatja meg először hátulütőit, az egyetemesség elsikkadása — az utóbbi másfél év jól igazolta ezt — megbénítja kommunikációs képességünket. Az adott lehetőségekkel ezért nem tudunk megfelelően élni. A vallásban még a jó értelemben vett partikularizmus is provincializmus. A bezárkózás, ami régen menedék és vigasztalás volt, ma akadálya kötelességeink, erőnk és célkitűzéseink szükséges újraértékelésének, újjászületésünknek. A posztmodern korszak a vallásban sem tűri meg az érzelgős, szenvedő öntetszelgést, megköveteli az ironikus és önironikus távolságtartást. Csak ez teremthet teret az autonóm személyiségek egymás melletti élésének. Bármennyire is elcsépelték ezt a kifejezést: egy kis egészséges kritika és önkritika, felelés és szemtelenség sokunkat felvillanyozhatna és felrázhatna. Másként az a veszély fenyeget, hogy hirtelen feltámadt tulajdonosi minőségünkben kisajátítjuk a jó Istent is: a szenvedésben szerzett érdemeinkre hivatkozva. Nemzetiségünk, magyarságunk jelzői, a „végvári“, a „bús“, a „gyász“, egy le-tűnt világhoz és szellemiséghez tartoznak: a vallással és unitarizmusunk-

kal összeférhetetlenek. Király Lászlótól kölcsönözve néhány fogalmat: az „elvadult kényszervitéztség“, az „országot játszó becsület“ elvezet valahová „de az égbe nem“. Istenországába semmiképp.

Mit tegyünk, mit tehetünk hát? A bűnbakkeresés és vádaskodás hozánk nem méltó üresjárat. Felejsük el, ami volt, mondjunk le erről az erős, érzelmi kötődésről, amely hagyományainkon keresztül vallásunkhoz közelített minket?

Szerintem ez volna az a végzetes hiba, amelyet elkövethetnénk. Sokan számítanak arra, hogy amit nem tudtak beteljesíteni szabadságunk megvonásával, azt az érzékelhető nyomás és kényszer alól felszabadulva mi önként befejezzük: szellemileg, erkölcsileg, intézményileg felszámoljuk magunkat. Mentessítjük és felmentjük a hóhért.

Szerintem nehéz idők várnak ránk, de az erdélyi unitarizmus minden vesztesége dacára megengedheti magának azt a „luxust“ (itt a világhosszra gondolok és nem a fényűzésre), hogy kétszeres kisebbségének lehetetlen helyzetéből is reális alternatívákat kínáljon követőinek, s ez épp igazvallás jellegéből fakad. Én nem mondom, hogy az unitarizmus a jövő század vallása, de csak azért, mert egy új évezred kezdődik. Hogy mi, erdélyi unitáriusok megtaláljuk-e ezt a jövőt, az már más kérdés. Az a véleményem, hogy népegyházként nem tudunk fennmaradni, s talán nem is érdemes erőltetni a dolgot.

Ami itt és most belátható, az az, hogy középutas, tragikomikus helyzetünkből meg kell próbálnunk kilépni, s el kell indulnunk az önrevízió evangéliumi kifejezéssel, a megtérés útján. A régi mentalitások szakadoznak, s képviselőik — ez nem ítélet, hanem ténymegállapítás — napjainkban fejezik be küldetésüket. Hála legyen nekik, hogy megtartották az egyházat.

Szerintem tudatosítanunk kell önmagunkban, hogy mi nem vagyunk sem többek, sem kevesebbek elődeinknél, mi több, az az érzésem, sokban hasonlatosak vagyunk hozzájuk; itt, Erdélyben, Kelet-Európában a hitélet egy olyan drámai helyzetét éljük át, amellyel legjobbaink is küszködtek Dávid Ferenctől errefelé. A sorsszerűség fátuma ellen hadakozva talán az autonóm, autentikus létezés számunkra még szokatlan díszletei között is el tudunk majd igazodni, és megtaláljuk a megfelelő replikákat.

Vallásunk szellemétől leginkább a kényelmesség idegen. Ha hitünk jelbeszéde helyett meg kellett elégednünk és megelégedtünk a jelmondatokkal, próbáljuk meg visszaállítani jogaiba az igazi hitülethez méltó értékvilágot; a balga kompromisszumkészség és kiszolgáltatottságból fakadó gyávaság helyébe az evangéliumi kigyó okosságát és galamb szelídségét, bölcsebben és szebben harcolni meg a hitnek azt a szép harcát, amelyre Isten unitárius örökségünk által elhívott minket. Talán „szép multság, férfimunka“ vár ránk.

KÖTÖDÉSÜNK NÉPÜNKHÖZ ÉS SZÜLŐFÖLDÜNKHÖZ

A szülőföldhöz és néphez való kötődés az egyén vagy a közösség életében az önmeghatározás sarkpontjaként az autentikus létezés feltétele. Az önmagát és létének értelmét kereső egyén, a világban helyét meghatározni kívánó közösség nem kerülheti meg a szülőföldhöz és a néphez fűződő viszonyának tisztázását. A szülőföld, a rajta élő nép, a haza a személyes és „a nemzeti önazonosság megnyilatkozásának és kiteljesítésének szabadságát és keretét nyújtja, mi pedig nekik adjuk cserébe s önként értékteremtő munkánk gyümölcseit“ (Cs. Gyimesi Éva).

A személyes és nemzeti önazonosság összhangja fölöslegessé teszi az identitás kérdésének boncolgatását, a kötődés gondolatának hangsúlyozását. A „szerencsés“ nemzetek példája ezt igazolja. Ahol viszont a személyes és nemzeti önazonosság tudatát és e tudatot meghatározó értékeket sorozatos vagy állandó veszély, támadás fenyegeti, ott a kérdés időről-időre aktuálissá, tisztázása, ébrentartása létfeltétellé, a megmaradás garanciájává válik. Ezt a „szerencsétlenebb“ nemzetek példája igazolja. És itt elsősorban a közép-kelet-európai nemzetekre, ezen belül a magyarságra, és — még jobban szűkítve a kört — magunkra, erdélyi magyarokra kell gondolnunk.

A kisebbségi létre ébredés pillanatában megfogalmazott és mindmáig ható transzilvanista ideológiának lényeges eleme a szülőföldhöz és néphez való kötődés eszméje. Hangsúlyozása a két világháború közötti években a szó szoros értelmében létfeltétele az itteni magyarságnak. Az eszme fegyverré válik a felelősségtudattal író értelmiségiek tollán, közösségkövácsló, hitet és erőt adó fegyverré az együttmaradásért és megmaradásért vívott harcban. Röpiratok, előadások, író—olvasó találkozók központi gondolata volt kezdetben a kötődés és az ebből egyenesen következő helybenmaradás és helytállás erkölcsi parancsa. Az évtizedek során azonban egyre inkább költészetünk metaforikusan, magánbeszélgetéseink ködösítetten megfogalmazott tárgyává vált.

Ma, amikor a probléma feltevése — sajnálatos módon — újra időszerű, és amikor — egyelőre — még nyíltan beszélhetünk róla, számot kell vetnünk a kérdéskör néhány olyan vetületével, melyeknek tudatosítása az általánosnak mondható érzelmi megközelítés helyett racionálisabb megvilágításban mutatja a jelenséget.

A kötődés erkölcsi parancsának több évtizedes, gyakran kényszerű ismétlése — különösen az irodalomban — sztereotípiákat, frázisszerű megfogalmazásokat eredményezett melyek ma már egyre ritkábban